

E. M. 1950

Fig. 1. Hørup. Ydre, set fra syd.

HØRUP KIRKE

ALLSØNDER HERRED

Kirkens værnehelgen er ukendt, men af de bevarede sidealter-figurer (jfr. †sidealter-tavler p. 2368) tør man måske antage, at kirken har været viet S. Jørgen¹. Ifølge pastor Otto Francks fyldige indberetning 1755 har kirken, »som den ligger midt i Herredet fra Arilds Tid været den sædvanlige Conventskirke i Herredet, og det baade for dens Ælde og for dens bequemme Situation til Præsternes Forsamling.«

Efter reformationen lå kirken under landsherren, fra 1544 kongen³ (sml. †alterklæde), indtil hertugen af Augustenborg fik overdragelsesbrev 24. september 1764⁴.

1848 ff. overtoges kirken af den danske stat, der anvendte den til krudtmagasin i treårskrigen⁵. — I ældre tider var der kapellani til kirken, men kapellanerne på Als blev afskaffet ved kongeligt reskript af 24. marts 1683, og den sidste kapellan i Hørup, Esben Jacobsen, døde 1. januar 1694⁶.

Om kirken går et navneforklarende *sagn*⁷, der i dets ældste form meddeles af pastor Franck¹: Efter gammel relation skal kirken have sit navn deraf, at den er bygget højere op, nemlig i landet eller på et højere bjerg. Dette udbroderes senere med ånder eller underjordiske, der om natten fjernede det, man byggede om dagen ved foden af kirkebakken (ved præstegården, nær stranden), alt imens en stemme råbte: »højer up«, (»høger up«), og råbet standsede ikke, før man begyndte at bygge på selve bakketoppen.

Kirken ligger på en høj bakke, isoleret fra stationsbyen, Kirkehørup, omtrent i sognets midte og midt imellem sognets gamle landsbyer. Fra kirkegårdens søndre og vestre del er der en vid udsigt over Høruphav, Broager og Dybbøl

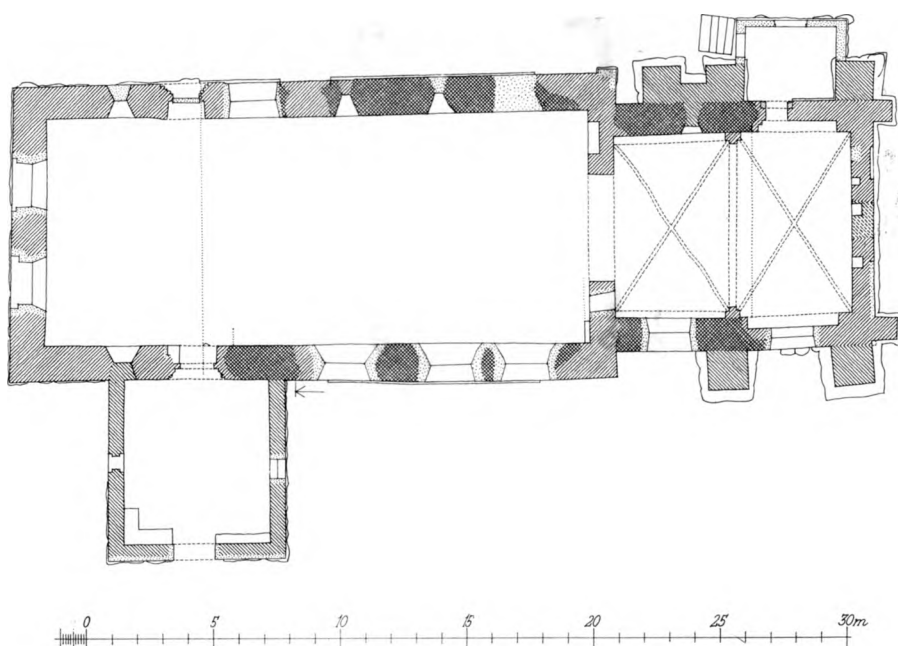

Fig. 2. Hørup. Plan. 1:300. Målt af John Petersen 1957. Tegnet af Holger Schmidt 1961.

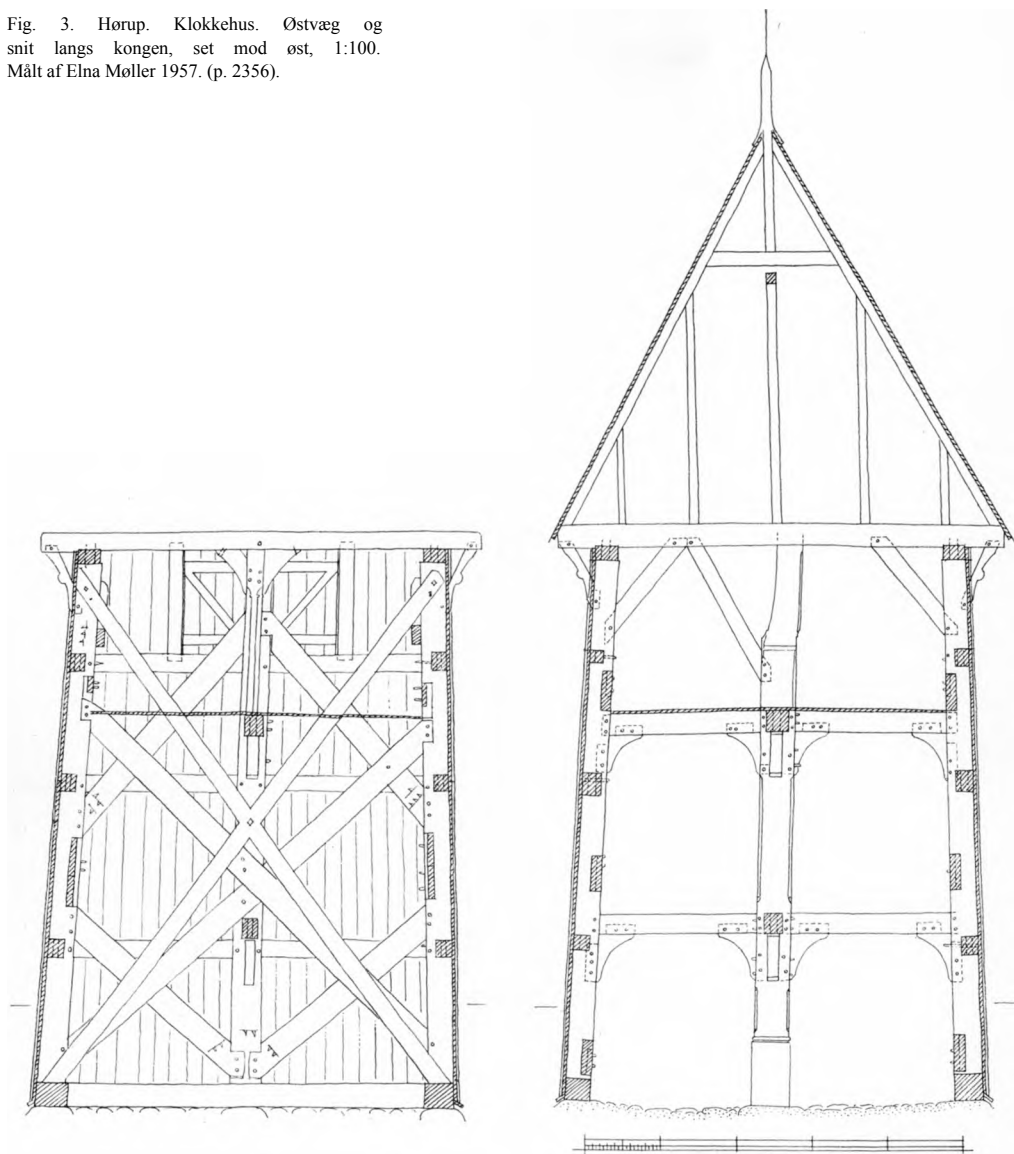
Banke. Kirkegården, som, vistnok siden 1817—21⁸, også omfatter bakkehældet i øst, hegnes⁹ i nordvest af jordfyldte kampestensdiger; til de andre sider er der stensætning op mod bakkens skrænter. Fra hovedindgangen i sydøst fører vejen ret stejlt op mod kirken. Både i sydøst og nordøst (kaldet »den Miange Laag«) findes moderne køreporte af jern (arkitekt M. Meyling), og i vest, mod en kirkesti, er der en støbejernslåge fra forrige århundrede. Den store kirkeport, formentlig den nuværende hovedindgang i sydøst, er nævnt 1693 og den om-murede vestport to år senere¹⁰. Også i nord må der have været en port, thi 1726 var der murerarbejde på det »Nørreporthus«².

†*Kirkeriste* i øst omtales bl.a. 1666¹¹, i vest 1695 og i nord 1737¹⁰.

Et fritstående *klokkehus*¹² (fig. 3) af eg findes på kirkegårdens søndre del, omtrent ud for våbenhusets gavl. Som huset står nu, er det hovedsagelig et værk fra 1689 og med karakteristiske detaljer fra den tid; men ældre tømmerstykker og vægopbygningens helt middelalderlige skema (sml. Kliplev p. 1966 og Tandslet p. 2423) sammenholdt med de oplysninger, der kan hentes af kilderne, fortæller, at klokkehuset ikke er en homogen bygning fra nyere tid, men et middelalderligt hus, hvis enkelte dele med få undtagelser er blevet udskiftet ved en række istandsættelser, af hvilke den 1689 var mest omfattende.

Klokkehuset er første gang omtalt 1589¹³ i forbindelse med en reparation af spåntaget. En bjælke over klokkekammeret med indskriften »A 1670« stammer muligvis fra den fornyelse af bjælker og beklædning, der er nævnt under året

Fig. 3. Hørup. Klokkehus. Østvæg og snit langs kongen, set mod øst, 1:100. Målt af Elna Møller 1957. (p. 2356).

1668¹¹. Ved et syn 1688¹⁴ blev klokkehuset fundet meget brøstfældigt »... mest paa det indvendige Temmer, thi Høystolpen, som ald bygningen tillige med de 2 store Klocker ligger paa, er gandske forrodnet oven til og neden til for mange aar siden skarret ...« så man hver dag må frygte, at det bryder sammen. Der opregnes, hvor meget tømmer, der skal anvendes, men arbejdet, som ifølge det indskårne årstal på den midterste højstolpe, kongen, gennemførtes »anno 1689«, blev mere omfattende: foruden kongen udskiftning af flere af væggenes højstolper, stikbjælkerne og de korte, krumme knægte med dobbeltnagler. Helt fornyet kan huset dog ikke være blevet, thi allerede 1715 indkøbtes egetræer,

der skulde bruges til tre højstolper i de forrådnedes sted¹⁰; i de følgende år opmagasineredes adskilligt andet materiale til bygningens istandsættelse¹⁵, men først 1731¹² lykkedes det at få en mester, Jeppe Mathiesen, »Timmermand«, til at udføre arbejdet; det blev fuldendt samme år, og det omfattede foruden højstolperne de lange krydsbånd på væggenes inderside. I vestvæggens midtstolpe har stedets præst ladet følgende indhugge: »Strvcta [opbygget] anno 1731 past. Otto Franck«.

Klokkehuset har lodret beklædning af brædder, hvis sammenstød udvendig dækkes af profilerede lister; dog er østsiden i ny tid blevet beslået med eternitplader. Pyramidetagets spån afløstes 1893 f. af tagpap og senere af skifer¹⁶. — Klokkekammeret er lukket og forsynet med luger til alle sider; flere af disse holdes åbne med snoede jern-udskydere, der i hvert fald går tilbage til istandsættelsen 1689. Om vindfløjen, se p. 2362.

Kirken består af romansk kor og skib, unggotisk vestforlængelse, gotisk korforlængelse og samtidig(?) tagrytter, et vistnok ligeledes middelalderligt våbenhus i syd og på korets nordside et sakristi fra 1840, der må have afløst et ældre, samt endelig det fritstående klokkehus. Orienteringen er omtrent solret.

Den romanske *kampestensbygning*, der for skibets vedkommende har visse detaljer af *munkesten*, er stærkt ødelagt ved yngre tilføjelser og ændringer. Selv om alle hjørner er borte, er det dog på forskellig vis muligt at fastslå længden af de to romanske bygningsafsnit, der måske tilhører hver sin byggeperiode; herfor taler i hvert fald forskellen i murtykkelse samt den omstændighed, at koret og skibets østhjørner er uden sokkel, mens resten af skibet har en profileret *granitkvadersokkel* (p. 2202, fig. 4). Mens korets kampestensmure ikke giver holdepunkt for en snæver datering, kan det formentlig yngste afsnit, skibet, på grund af munkestenene ikke være ældre end 1100'nes sidste fjerdedel, og en datering til o. 1200 vil ikke være i strid med det nedenfor omtalte reliefprydede granittympanon.

Af de to korte, brede afsnit er kun bevaret dele af langmurene; skibets romanske murhøjde over sokkel har været mindst 4,8 m. I koret er der bevaret et oprindeligt nordvindue, som er helt skjult udvendig af en gotisk påmuring, mens det indvendig står som en 170 × 95 cm stor niche. Nord for kirkegården, ved det nye ligkapel, ligger halvdelen af en rundbuet vinduesmonolit, der måske stammer fra koret. I skibets nordmur står to af de formentlig tre oprindelige vinduer som indvendige nicher (ca. 95—100 × 180—195 cm, i lysningen ca. 26—30 × 100 cm; sålens højde over nuværende gulv 250 cm); såvidt det kan skimtes gennem hvidtekalken, er visse partier af vinduerne sat med munkesten, og det samme gælder de helt tilmurede og delvis ødelagte døres indvendige, rundbuede halvtstens stik. Norddøren, der bryder soklen, har formentlig været udstyret med det 130 cm brede tympanon, som er indmuret umiddelbart

John Petersen 1957

Fig. 4. Hørup. Tympanon, indsat i skibets nordmur (p. 2359).

vest for dørstedet, og døren må derfor have haft een eller to udvendige false. Tympanet¹⁷ (fig. 4) har i meget fladt relief to løver om et menneskehoved.

Skibets østhjørner og triumfmuren er fornyet i gotisk tid (sml. p. 2360), men i skibets sydøsthjørne står en rest, som angiver murens oprindelige vestflugt, og det er endvidere muligt, at nogle mindre kampestenspartier i selve taggavlen kan være levn fra den ældste gavl.

Tilføjelser og ændringer. *Vestforlængelsen* fra o. 1275—1325, som omfatter en trediedel af det nuværende skib, er opført af materiale fra skibets romanske gavl blandet med munkesten i munkeskifte, og murene har været pudset og hvidtet allerede før våbenhusets opførelse. Nord- og sydmuren har hver et rundbuget, smiget vindue, der står som indvendig blænding, og en udvendig spidsbuget, falsat og profileret dør, som indvendig er overdækket med spærstik. Syddøren, der er i brug, har omløbende trekvartrundstav og under vederlags-højde et hullede, mens norddøren (sml. fig. 5) har to omløbende trekvartrundstave mellem retkantede led; i begge døre har rundstavene baser med vulst og terningkapitæler, udført i tegl og stærkt forhugget (især i syd). Norddøren er blændet med en halvstens mur i lysningen, og på indersiden af tilmuringen ses aftryk af den bortrædnede dørfløj (p. 2373). — Forlængelsens gavl, der tidligere havde støttestøtter, er ommuret flere gange¹⁸, sidst 1888¹⁶ (jernankre) og da forsynet med kamtakker.

Samtidig med forlængelsens opførelse skete der store ændringer i det ældre skib; dørene blev delvis ødelagt og blændet, murene forhøjedes og fik falsgesims som forlængelsen, og endelig opsattes et helt nyt tagværk (p. 2361).

Korforlængelsen og triumfmurens ombygning. Disse arbejder, der også omfattede to fag *krydshvælv* i det forlængede kor samt muligvis tagrytteren, er antagelig udført o. 1400—50. Bortset fra genanvendt materiale er der benyttet gule og røde munkesten. Både forlængelsen og det romanske kor fik falsgesims

svarende til skibets; østgavlen, hvis to relativt små støttepiller sikkert er oprindelige, har et stort, spidsbuget vindue flankeret af to spidsbuede, halvtstens blændinger, der vistnok er af samme størrelse, men anbragt lidt lavere. Vinduet blev helt tilmuret endnu i gotisk tid, den søndre blænding udfyldt i forbindelse med en murreparation. Taggavlen har i fodlinien et savskifte og derover tre spidsbuede, halvtstens blændinger. — I det indre er forlængelsens mure udstyret med skjoldbuelignende spareblændinger, den nordre tillige med en spidsbuget, udvendig falset dør, der må have ført til et $\ddot{r}$ sakristi (p. 2361). Øst for døren midt i blændingen, er der indmuret et konsolhoved af tegl. I østvæggen findes to vægskabe (p. 2373) og helt mod nord to blændinger over hinanden, øverst en trekantet af halvtstens dybde og derunder en delvis tilmuret, rektantet niche (højde 48 cm, bredde 54, dybde mindst 40). Disse skabe og blændinger er formentlig oprindelige, hvorimod en fladbuet *piscina* (til vaskevandet, højde 57 cm, bredde 48 og dybde 43) omtrent midt i væggen er en senere tilføjelse, som synes samtidig med gavlvinduets tilmuring.

Triumfmuren, der omsattes sammen med skibets østhjørner, er noget tyndere end den romanske. Korbuen, som er spids, flankeres i nord af en ligeledes spidsbuget, 220 cm høj *sidealterniche* (højde over gulv 112 cm), og en tilsvarende i syd er sikkert ødelagt af prædikestolsopgangen. Den tilhørende taggavl brydes af to store, spidsbuede åbninger. — Det forlængede kors to hvælv har vederlag i murene undtagen i det romanske kors syd- og nordside, hvor der er opført spidse skjoldbuer; gjordbuen, som udgår fra spinkle, falsede vægpiller er helsten bred og ribberne kvartsten.

Det store *våbenhus*, nævnt første gang 1589¹³, ved vestforlængelsens syddør er af munkesten og formentlig fra 1500'ernes første halvdel. Hver langmur har et lille, fladbuet vindue, men kun det vestre har bevaret sin fals. Hele gavlen med kamtakker og åbninger: fladbuet dør samt stort, fladbuet vindue og cirkelglug til tagrummet er fra 1889¹⁶; før den tid havde gavlen glatte taglinier, fladbuet dør og til tagrummet en slank, rundbuet åbning. Indvendig i syd og sydvest er der murede bænke. 1712¹⁰ blev der indrettet et kalk-rum, og senere havde sprøjten sin plads her¹⁹. 1894 installeredes kirkens varmeanlæg under våbenhuset²⁰.

Fra senmiddelalderen stammer endvidere de vældige støttepiller på korets syd- og nordside, hvoraf tre er omtalt i regnskaberne i forbindelse med en reparation 1589¹³.

Tagrytteren over korets vestfag har firkantet lanterne med otte blyinddækkede stolper og et højt, ottekantet spir; den blev 1874—76²¹ istandsat efter lynnedslag 1872⁵ og fik da spånbeklædningen udskiftet med skifer. De kølbueagtigt svungne dækbrædder foroven mellem lanternens stolper stammer antagelig fra en reparation 1752¹⁰, hvorom nogle i fløjstangens kugle indlagte pa-

John Petersen 1957
Fig. 5. Hørup. Ydre, set fra nordvest.

pirer giver oplysninger (sml. vindfløj p. 2362). Mester Jørgen Lorentzen²² i Egen tækkede spiret med spån og bly, Mathias Bluhme i Egen forgyldte hanen og Paul snedker i Hørup samt Hans [C] Møller på Peberbjerg arbejdede i tårnet; muligvis skjuler disse to sig bag initialerne P L S og H C, der sammen med »anno 1752« er indskåret i den ene bjælke ved tagrytterens klokke.

Tagrytterens underbygning må være langt ældre og kan være samtidig med tagværket, fra 1400'ernes første halvdel. En tagrytter er tidligst omtalt 1589¹³ i forbindelse med en reparation af spånbeklædningen; 1697 blev tømmeret øverst oppe spændt sammen med fire ankre¹⁰.

Korets tagkvist, der er opsat på sydsiden, umiddelbart under tagrytteren, er fra 1784 ligesom den deri anbragte urskive (p. 2376).

Sakristiet på nordsiden af korforlængelsen er opført 1840 og sat i forbindelse med kirken gennem en middelalderlig døråbning²³ (p. 2360), hvis tilstedeværelse viser, at der i middelalderen har ligget et †*sakristi* på samme plads.

Tagværkerne over skib og kor er samtidige med henholdsvis vestforlængelsen (o. 1275—1325) og korforlængelsen (o. 1400—50); de er begge udført i eg, af krydsbåndstype, skibets med to og korets med tre hanebånd i hvert fag. Ko-

rets spærfodder er tappet ind i remme langs murenes inderside (sml. kor-tagværkerne i Kliplev p. 1978 og Nybøl p. 2270). — Over skibet er der senere rejst en dragerstol.

Kirken står hvidkalket med tjæret sokkel og røde tegltage, spir og tagrytter dog med skifer. De fladbuede jernvinduer er fra 1851—52²⁴, da kirken istandsattes efter anvendelse til krudtmagasin. De kamtaktede gavle på vestforlængelse og våbenhus muredes 1888—89¹⁶ som indledning til en hovedistandsættelse, der bl.a. omfattede det nuværende flisegulv. Skibets gråmalede bræddeloft må være fra 1770—71¹⁰, da bjælker og loft var rådne; på det omløbende brede, karnisprofilerede gesimsbrædt, der har været marmoreret, er i nord afdækket et lille felt med indskriften: renoveret anno 1783 NC.

†*Solur*. 1768 betales 5 rdl. og 1 mk. for en solskive med forgyldt jernblikviser over kirkedøren²⁵.

Vindfløje. 1) Med udstanset fane, hvori årstallet 1760 og initialerne HOF (?), måske for hr. Otto Franck (præst 1730—67); repareret efter nedstyrtning 1858²⁴. På klokkehuset. 2) Storhalet hane, ældre end 1752, nedblæst 1845²⁶ og ramt af lynet 1872⁵. På tagrytteren. I kuglen under hanen fandtes 1845²⁶ nogle pergamenter vedrørende tagrytterens istandsættelse 1752; de blev genindlagt sammen med en ny seddel 1845. Foruden de under tagrytteren givne oplysninger, der er affattet på dansk, findes et pergament (sml. præsteindb. 1755), skrevet på latin i pastor Otto Francks 22. embedsår og med oplysning om, at tårnet blev istandsat 1752, i Fr. V.s regeringstid, da hertug Christian August var kirkens patron etc., navne på blytækker og forgylder (sml. tagrytter p. 2360) samt vers på latin og dansk.

Udvendig bemaling. Ved vestgavlens istandsættelse 1721 indkøbtes farve til »det sorte« på gavlen², og ved kirkesynet 1863²⁷ foresloges den sorte farve og tjæren fjernet fra østgavlens blændinger og syddørens rundstav, hvilket dog først er sket efter 1910²⁸.

KALKMALERIER

Ved kirkens restaurering 1939 afbankedes hvidtelag fra vægge og hvælv. Ved denne lejlighed fjernedes en række renæssancemalerier i skibet, og få ældre rester i kor og skib overhvidtedes. Bevaret er:

På triumfvæggen mod syd, fra o. 1400—50, tre våbenskjolde; kun det midterste bomærkeagtige skjoldmærke (uidentificeret) var nogenlunde velbevaret, alle hjelmtegn stærkt fragmentariske. Malet på et tyndt lag hvidtekalk.

På korets østvæg, fra o. 1500, en dekoration omkring en lille, kvadratisk niche nord for alteret (sml. p. 2360). Denne flankeres af to firkantfelter med stiliserede fligeblade, under den er der et bælte med tre cirkelfelter hvori blomsterrosetter

Fig. 6. Hørup. Indre, set mod øst.

El. M. 1957

og over den en frise med trekløverarkader, alt kronet af et stort treblad i den p. 2360 nævnte tresidede blænding, med kors på toppen; måske har gavlen været kantet af små, svungne, ensidige blade.

†*Kalkmalerier*. Ved den nævnte restaurering fandtes af ældre malerier på korets østvæg ved hvælvingens fødselslinie rester af en svævende engel. På skibets nordvæg konstateredes et indvielseskors.

Langs hele skibets nordvæg, foroven afskåret af loftets profilliste og forneden af det daværende pulpiturs gulv, samt på triumfvæggens søndre del oven på de ovenfor omtalte tre våbenskjolde afdækkedes renæssancemalerier. På nordvæggen var de malet i to bæltter adskilt af en smal, toliniet skriftfrise med fraktur på plattysk; det øvre bælte syntes at have indeholdt en figurrække, to store figurer svarende til hvert billedfelt (ca. 130—35 cm bredt) i nedre serie, hvis scener var adskilt af et lodret, bladornamenteret bånd; her skimtedes korsfæstelsen. Mod øst konstateredes: forkyndelsen for hyrderne og Jesu fødsel; på triumfvæggen sås: korsbæringen (malet oven på den førnævnte skjoldefrise). Alle malerierne var malet på et tykt lag hvidtekalk.

»Bag hvælvingen« i koret stod tidligere »C. 5. 1692« (kronik).

En draperimaling fra 1700'erne afdækkedes 1939 bag altertavlen under flere lag blå og rød oliemaling og nogle gange hvidtekalk; draperiet var i røde og

brunrøde farver. 1863 forlangte en synsforretning »det malede blå draperi« bag alteret fjernet²⁷.

INVENTAR

Kirken præges af de barokke farver (jfr. ndf.), der uanset genstandenes alder fremkaldtes og suppleredes 1939 (P. Kr. Andersen), dels på de middelalderlige stykker, altertavlen (beg. af 1400'rne) i dens barokke indfatning og det unggotiske krucifiks, dels på prædikestolen fra 1598. En aldrig overmalet gotisk predella fremdroges 1939 og ophængtes i skibet. Af tidligere hovedrestaurationer kan nævnes 1852²⁴, da alt inventar atter indsattes i kirken, efter at denne under treårskrigen havde tjent som krudtmagasin. Desuden omtales istandsættelser 1787, 184 4 ²⁹ og 1878²¹. De ikonografisk interessante sidefigurer til krucifikset er nu i museet på Sønderborg slot tillige med en sjælfuld pietà, en Maria med barnet samt en stærkt molesteret S. Jørgen til hest.

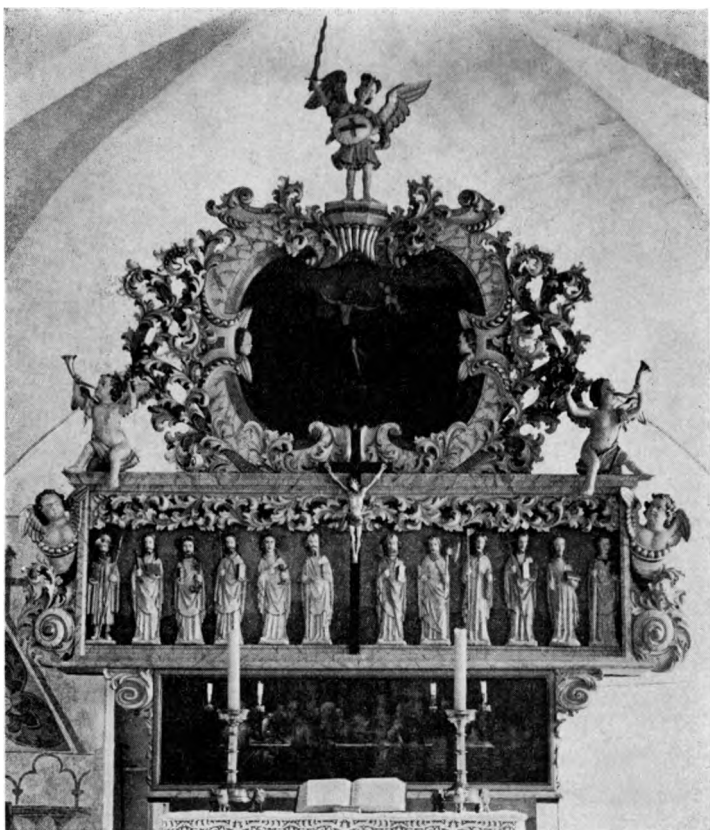
Alterbordet er ifølge beretningen 1910 muret; det blev omsat 1851, da al »Kampen« blev nedtaget under alteret og svampen »udgravet«²⁴. Bordet står ca. 215 cm fra korforlængelsens østvæg og er på de tre sider skjult af et *panel* fra 1939, mens bagsiden dækkes af en bindingsværksmuret forstærkning eller støtte for altertavlen⁵⁷. I dennes tværbjælke er smukt indskåret (nu dækket af et nyt hængeskab): I H S G 1771. På støttemurens sydstolpe er ret dybt indskåret: HL MALER.

†*Sidealtre* ved triumfmurens vestside i nord og syd, se p. 2360.

†*Alterklæde*. 1712 købtes sort fløj, sølvRESSER, kniplinger m.m. samt en sølvplade med kongens navn til et nyt alterklæde. To år efter, da kirken var udsat for indbrud (jfr. altersølv og †messehagler), blev sølvRESSERNE (erstattet af hvide silkesnore) og sølvpladen stjålet¹⁰. Siden 1852²⁴ har klædet været rødt.

Altertavle (fig. 7) sammensat af dele fra forskellige tider, midtskab med apostelfigurer fra o. 1425 ff., predella med maleri (på træ) fra o. 1500 ff. (dog efter 1939 ophængt andetsteds), predellaens nadvermaleri på lærred fra 1688, skabets akantusbaldakin muligvis fra 1694, og endelig er det rutineret skårne topstykke og de tilhørende figurer samt skabsvingerne skåret 1738 af billedskærer Claus Evertsen, mens Hans Ebbesen stafferede tavlen og malede opstandelsesbilledet i topfeltet.

De gotiske dele. Bevaret er tavlens midtskab, men ændret til at rumme apostelrækken, der vel tidligere har stået i fløje, samt predellaen, med afsavede ender, ved restaureringen 1939 aftaget, indrammet og ophængt under pulpituret. Tavlen, hvis oprindelige form og udseende ikke med sikkerhed kan angives, er udført o. 1425 og indgår i en større gruppe med repræsentanter både nord og syd for grænsen, som mer eller mindre har arbejdet efter samme forlæg, bl.a. Bevtøft (Haderslev amt p. 894), Oksbøl (Als nr. hrd.) og syd for grænsen bl.a. Wanderup, Hyrup, Husby (Kr. Flensburg) og Risum (Kr. Sødtondern). Bevtøft, Husby og Oksbøl har alle haft en gruppe bestående af Kristus som

Peter Kr. Andersen 1939
Fig. 7. Hørup. Altartavle (p. 2364).

verdensdommer flankeret af Maria og Johannes Døber som forbedere, og måske har det samme været tilfældet her. De bevarede apostle, fra 61—63 cm høje, er, fra nord (fig. 8): Jakob den ældre (type som Risum, der dog har bogpose og muslingeskal), Bartholomæus, Petrus (omtrent som Oksbøl, men spejlvendt), apostel med sekundær hellebard (svarende til en Bevtøft-apostel), Johannes, Paulus, med pandelok og udstående sidelokker som følgende, der har sekundært Andreaskors, typer der går igen på næsten alle gruppens tavler (jfr. især Risum), Matthias (ny økse), ganske varende til Oksbøl o.a., Jakob den yngre (ny »fakbue«) svarende til Sønders Løgum (Kr. Südtondern), Filip (sekundært kors), omtrent som Bartholomæus, Simon (oprindelig sav, men nyt hoved), Matthæus (oprindeligt sværdhefte). Efter det lidt mere urolige foldekast at dømme, er apostlene typologisk yngre end Bevtøftfigurene.

Den nu flyttede predella (fig. 9 a), der er noget forskåret for enderne (inden for rammen 62 × 211 cm), er særlig betydningsfuld, fordi maleriet fandtes uovermalet bag lærredsmaleriet, omend kridtgrunden overalt hang i løse flager. I billedets midte sidder Kristus som smertensmand; hans røde kappes brede flige

Fig. 8. Hørup. Altertavlen. Apostelfigurer (p. 2365).

El. M. 1957

holdes af små, svævende engle, som i den anden hånd har lidelsesredskaber. Omkring den noget udviskede tornekrone er der med hvidt antydnet en stråleglorie med liljer. Hovedfiguren flankeres af fire lidt undersætsige skikkelser, malet i mindre målestok. Nærmest ses Maria og Johannes (fig. 9 b) med hænderne i bedestilling, hun i sort dragt med hoved- og halslin. Den lysblonde Johannes er iført et stort, rødt slag med krave over lysgrøn kjortel. Yderst til venstre står Katharina med sværd, iført lyst olivengrønt slag over grønt liv og kjole med mørkebrune kanter og store, hvide, dobbelte pufærmer. Til den anden side står Maria Magdalene (fig. 9 c) med hvid, turbanagtig hovedbeklædning knyttet i knude over panden. Hun er iført et vældigt, lyst vissengrønt slag over lysgul klædning med mørkbrun krave og dyb, spids udskæring; kjolen, der er brunlig, har måske oprindelig været purpur. Baggrunden er en mørk, blågrøn farve. Til siderne begrænses maleriet af to »træstammer«, hvorfra udgår gyldne grenstumper og lange, smalle blade, hvis karakter henfører maleriet til tiden o. 1500, en datering der falder udmærket sammen med figurernes dragter³⁰; i denne forbindelse må særlig fremhæves Johannes' kappe med den store fligekrave og Catharinas halsudskæring med spids ud mod skulderen, mode-træk fra slutningen af 1400årene og 1500tallets første tiår. Sammenholdes

El. M. 1957

Fig. 9 a—c. Hørup. Altertavlens predella samt detaljer, Johannes og Maria Magdalene (p. 2365).

dette med Johannes' »Cranach'ske« fysiognomi, tør de kronologiske holdpunkter for en datering af predellamaleriet til o. 1500 eller dette århundredes begyndelse siges at være usædvanlig gode.

Utvivlsomt har provsten Johs. Krag senior, ladet det forfaldne predellamaleri dække af det nu siddende nadvermaleri (efter et gængs stik), hvorpå læses: »Dom. Johannes Krag Preposit[o]³¹ 1688«. 1694 fik »Billedhuggeren« ifølge regnskabet for »en Krantz at giøre paa Altertaulen«, samt for træ, løn og forgyldning 15 mk.¹⁰. Man har tidligere sat denne regnskabspost i forbindelse med det kranslignende topstykke og samtidig identificeret »billedhuggeren« med den i sognet boende (og i kirken begravede) billedskærer Anthon Günther Frese³²; men af stilistiske grunde er det umuligt at tilskrive denne jævne billedskærer (mester for altertavlen i Ullerup p. 2252 og for prædikestolen i Tranderup på Ærø) dette rutineret skårne topstykke med tilhørende livlige figurer, som i øvrigt er af langt senere dato. Hvis den nævnte post i regnskabet hentyder til

noget på den nuværende altertavle, kan det kun være den ret tamme storakantus-baldakin i midtskabet (hvortil det beskedne pengebeløb også passer), og her foreligger naturligvis den mulighed, at man har henvendt sig til den lokale billedskærer.

1738 fik tavlen sit nuværende udseende; ifølge en synsforretning dette år³³ »befandtes en nyforfærdiget altertavle i arbejde og maling med forgyldning smukt forfærdiget«, og regnskaberne¹⁰ nævner både billedskærerens og malerens navne: købt to 14 alen egestolper til at støtte alteret med. Claus Evertsen billedhugger har arbejdet på altertavlen for 66 rdl. 4 mk., Hans Ebbesen for sit maleri og skilderarbejde 44 rdl. Topstykket krones af en engel med hjelm, korsmærket skjold og flammesværd, basunblæsende englebørn med sejrskrans og palmegren sidder på skabets hjørner, og på et højt kors mellem apostlene hænger en lille Kristusfigur. To englehoveder kigger ind på Hans Ebbesens mørke og naive, lidt stive opstandelsesmaleri, også det efter et almindeligt brugt stik. Ved restaureringen 1939 fremkaldtes de farver, tavlen fik 1738, idet store dele dog nymalede efter tiloversblevne spor; apostlene står med elfenbenshvide dragter på brunligt jordsmon, som over hvidgråt skybælte fortøner sig i blå himmel; i øvrigt dominerer den hvide farve (nytilsat blå i bladene) med lidt guld, og på rammeværket marmorering.

†*Sidealtertavler*. Rester fra tre sidealtre er bevaret fra kirken: 1) *Maria med barnet, 2) *S. Jørgen til hest og 3) en *pietà, alle i museet på Sønderborg slot. Nr. 1 vides at have stået på Maria-altrets vanlige plads på triumfmurens vestside, nord for korbuen; hvis nr. 2 har stået på den tilsvarende plads syd for korbuen, er der ingen tvivl om, at kirken har været viet S. Jørgen; men dens tidligst kendte plads var: bag alteret (1730)¹. Endelig har nr. 3 sikkert tilhørt et Kristi legemsalter og haft plads foran korbuen under triumfkrucifikset, hvorfra gruppen formentlig er fjernet kort efter reformationen.

1) *Maria med barnet* (fig. 11) sengotisk, o. 1475. Den 140 cm høje figur stod ifølge præsteindberetn. 1755 »paa den Venstre Side af Choret ved Døren« i et skab med to fløjdøre. Maria stod »udi et Rosario, som holdes af fiire Engler«, og over hendes hoved stod: »Sanctus Maria ora pro nobis« [sanctus fejllæst for sancta]. Figuren var forgyldt. Rosenkransen (jfr. Ketting p. 2469) er nu forsvundet sammen med skabet, men i det på figurens bagside fæstede brædt, som oventil ender i en glorieskive, er der spor efter solstråler; da Maria træder på måneseglen, har der altså her, som i så mange andre tilfælde, været tale om en sammenblanding af Maria med barnet og den apokalyptiske kvinde. Ingen oprindelig staffering bevaret; sparsomme rester af sekundære farver. 1863 siger en synsforretning²⁷, at den gamle altertavle, som nu står halvskjult af opgangen til pulpituret, fortjente en anden plads.

2) *S. Jørgen til hest* (fig. 10). Hesten stivbenet og nu hovedløs, helgenen uden

V. M. 1953

Fig. 10. Hørup. *S. Jørgen til hest, nu i museet på Sønderborg slot (p. 2368).

Mogens Larsen 1960

fig. 11. Hørup. *Maria med barnet, nu i museet på Sønderborg slot (p. 2368).

ben, manglende venstre underarm og hele højre, der sikkert har været højt opløftet med sværd. Baretten og de puffede ærmer henviser figuren til begyndelsen af 1500årene. Hestens krop er 128 cm lang. Ingen farverester. Figuren blev sat på loftet af pastor Franck (jfr. præsteindb. 1755).

3) *Pietà* (fig. 12), o. 1425, nøje svarende til en pietà i Färentuna kirke, Uppland³⁴, men med rigere stoffylde (omtrent som klædebonnene på dronning Margrethes sarkofag); højde 122 cm. Sekundær staffering. Nordtysk, formentlig lybsk import. Da gruppen ikke omtales i præsteindb. 1755, har den sikkert allerede før pastor Francks ankomst været på loftet.

Altersølv. Kalk og oblatæske er tysk fabriksarbejde i uædelt metal, *vinkanden* (vistnok købt 1859³⁵) af københavnsk porcelæn, sort og med guld kors. 1712 anskaffedes »een liden Sølf Skee, at tage magligen een Flue ... af Kalcken med, som under Communionen tit kand falde der i.« 1714 »til drog sig et skiændelig Kirke Rov af Sathans Lemmer som Gud kiender mod voris Kircke«,

hvorved kalk, disk, alterkande og ske blev stjålet¹⁰ (jfr. †altersølv og †messe-hagler; jfr. Broager p. 2314); 1784 blev kalk, disk og oblatæske atter stjålet³⁶, og guldsmed J. F. Nissen, Sønderborg (Bøje p. 405) gjorde et nyt sæt²⁵, der nu også er borte.

†*Kalkklæde* af blåt silke købtes 1775 for 32 sk.¹⁰.

Ifølge en højst usikker tradition³⁷ skulde den sidste katolske præst, Peter Hviid, 1530 være flygtet fra kirken medbringende *kalk* og *disk* samt en kirken tilhørende *fisk* af purt guld, i skikkelse som en karpe og kaldet *Vor Frues fisk*. Han nåede imidlertid ikke længere end til Flensborg, hvor han blev pågrebet og henrettet. Pastor Johs. Krag jun.³⁸ antager imidlertid Hviid for at være den første evangeliske præst og meddeler, at han efter overleveringen skulde være gift, da han kom i embedet. Det da må stå hen, om den nævnte fisk overhovedet har eksisteret og — i bekræftende fald — om den har været et relikviegemme eller en votivgave (hørende til sidealtertavle nr. 1)³⁹.

Beretelsessæt af plet. Kirken ejer desuden en smuk, 17 cm høj sygekalk, på hvis fod er graveret med versaler: »Hørop kirkes bekostning anno 1599« og »Repereret anno 1773«, det sidste årstal hentydende til en reparation ved guldsmed Chr. Falck¹⁰, Sønderborg (Bøje p. 404). Kalken er sammensat af dele af forskellig alder. Fra gotisk tid stammer det nederste, nu glatte skaftled, der forneden er omgivet af en tilpasset krans med gennembrudte gotiske vinduer flankeret af profilerede støttepiller; endvidere er også den runde, fladtrykte knop gotisk, med graverede vinduer på over- og undersidens seks spidse tunger og trekantbosser med graveret treblad på disses lodrette sider. Den lave, sekskantede fod med fodplade og standkant, hvis dekoration har rude vekslende med streg, er ifølge indskriften fra 1599, men omdannet 1773²⁵, hvor overdelen erstattedes af den ovenfor beskrevne gotiske krans. Muligvis er begge skaftledene fra 1773 ligesom det stærkt smigede, let udsvejede bæger. Forgylt.

Alterstager (fig. 13a) af sengotisk form, men sikkert fra o. 1575, 50 cm høje, hvilende på tre meget store, siddende løver med lokket manke, næsten som flettet (fig. 13b).

†*Alterpult*. Inventariet 1860⁵ omtaler en stol med våben på til at lægge alterbogen på.

†*Messehageler*. Inventariet (1690²⁹ og) 1692¹⁰ nævner en sort fløjlsmesseha-gel med et hvidt krucifiks af »virket« sølv. 1714 skar og rev »de forbandede kirke-tyve« (jfr. †alterklæder og †altersølv) guld- og sølvtresser og galoner af messe-hagelen⁴⁰; den 1715 anskaffede hagel var af sort fløjel foret med rødt sardug¹⁰.

†*Messeklokke*(?). 1766 nævnes den lille klokke inde i kirken²⁵.

Alterskranke 1939, med svære »renæssancebalustre«. 1729 forlangte kirkesynet et knæfald til alteret¹⁰. 1757 malede Matth. Bluhme det nye knæfald²⁵.

Døbefont (fig. 14), romansk, af granit, kummen 75 cm i tv.m.; de omvendte

krydsende rundbuer på foden er et sent træk. I koret ved triumfbuens nordøstre hjørne (Mackeprang: Døbefonte p. 317).

Dåbsfad (fig. 15) o. 1650, nederlandsk, svarende til Jydstrup (DK Sorø amt p. 472), rigt graveret og ciseleret, med jagtscene i bunden og jæger, hunde, vildsvin, enhjørning, hjort og bjørn samt bølgeranke på randen.

Tvm. 54 cm. *Dåbskande* 1825, af messing.

Korbuekrucifiks (fig. 17), ungotisk, o. 1300, svarende til og sikkert fra samme værksted som Ketting (p. 2470), med **sidefigurer* (fig. 16) i museet på Sønderborg slot, hele gruppen en vide-reudvikling af det forlæg, efter hvilket f.eks. Schobüll-gruppen nr. 1 (Kr. Husum)⁴¹ er skåret; men mens krucifikset dér endnu står den romanske type nær, har Hørup-krucifikset gjort skridtet helt over i gotikken, både hvad armenes cirkelsegment, kroppens bløde svaj og den stærkt fremskudte knæstilling angår. Kristusfiguren måler 118 cm, Johannes 113 og Maria 109 cm. Evangelistengelen er fornyet 1939, da et ældre, barokt farvelag fremdroges: naturlig, men grumset hudfarve, grøn tornekrone, sort hår, rødt lændeklæde med blå foer og guldkanter, brunt kors med grønt midtkors, gyldne evangelistegn. Endnu 1844 på oprindelig plads²⁹, nu på skibets nordvæg.

†*Korgitter* maledes af Matthias Bluhme 1746¹⁰; det fjernedes 1844.

Prædikestol (fig. 19) i ungrenæssance, ifølge præsteindb. 1755 skænket 1578, på fem fag, der danner siderne i en regelmæssig polygon, alle med arkader (vægfeltets tomt), hvori hjælmede våbner over skriftkartoucher med brede flige, fra nord: 1) Thomvs Stur selliger, 2) Frw Bart Stvr, 3) Hans Blome og 4) Frw Kattrine Blome, alt med reliefversaler. Thomas Sture til Gammelgaard og Helvedgaard, d. 1563, var amtmand over Sønderborg og Nordborg, hans

E. M. 1953

Fig. 12. Hørup. *Pietà, nu i museet på Sønderborg slot (p. 2369).

hustru Barte var født Ahlefeldt, deres eneste datter Kathrine var gift med Hans Blome. — Arkaderne er omløbende, uden kapitæler og baser, i sviklerne er der stiliseret bladværk. På hjørnerne, foran smalfyldinger med bred karnisprofil, står leddelte fantasisøjler med primitive, korintiserende kapitæler. På frise- og postamentfremspring samt på det tilstødende rammeværk er der morsomme hoveder og masker i fladsnit, ifølge restaurator i lyst, indlagt træ. Bøjlerne på den svejede underbaldakin er bladdekorede langs en glat midt-ribbe og ender foroven i et naivt englehoved, som støttes af et frit udskåret hoved med langt fuldskæg (fig. 18), foruden i mindre hoveder samlet på yngre hængeknop. Over englehovederne er der fordybede versaler: 1) ANS, 2) VONVS, 3) VL. LO, 4) MOL . VS og 5) PETER. Opgang ad gen-nembrydning i triumfmurens søndre del. Oprindelig har stolen vel siddet lige foran åbningen; nu er der en lille 1700tals balkon med udsavede bølgetremmer nord for stolen, med et ungrenæssance-ornament i postamentfyldingen.

1939 fjernedes den enkle, flade himmel med udsvejfet ranke langs underkanten og rokokoagtige ornamenter langs overkanten samt monogram FC med krone holdt af to kronede løver (hertug Frederik Christian, d. 1794). På våbenhusloftet. På et stort *†brædt* ved siden af prædikestolen (fra *†trygskjold* eller oprindelig *†himmel?*) fandtes denne indskrift: »Rope, Erheve Dine Stemme Also ein Basune« etc.⁴².

Oprindelig har stolen stået i blank eg og med de nævnte masker i lysere træ; hist og her har der været forgyldning og sort. Den 1939 fremkaldte staffering skyldes Matthias Bluhme (således stavet i regnskaberne)¹⁰, der bag på storfelt nr. 2 har malet: »Renoviert 1746 d. 17. Juny von Matthias Blome zur Zeit da H. Ramus Biesshoff und Otto Franck Prediger var in Hørup«⁴³. Dominerende er en lys, grågrønlig farve, søjlerne dæmpet blålige med guld på kapitæler og baser, frise- og postamentfremspring marmorerede. De oprindelige, plattyske bibelsteder med fraktur i frise- og postamentfelter overmaledes og erstattedes af nye på latin og dansk. De »indlagte« dele er nu for største delen fremhævet ved en mørkere lazering. Et nyt *†timeglas*⁴⁸ med kvarter købtes i Lübeck 1718¹⁰.

Stoleværket er enkelt, med lave, glatte gavle, afdækket med en stumpvinklet liste. »Et Slags Hoveder« på gavlplankerne afsavedes ved restaureringen 1844²⁹. Dørene, med frisefyldinger stammer fra 1858³⁵. Ved indlægning af varmerør 1893¹⁶ blev der lagt nye sæder en 5—6 cm over de gamle, som bevaredes. Ryglænene er glatte brædder. — Under vestpulpituret er bevaret 11 renæssance-gavle plus to halve, glatte, nu med samme overdækning som de yngre, men foroven i gavlene er der et forsænket felt med renæssanceversaler i relief IHS. Her er også bevaret et par ældre døre, den ene med barokfylding, der har bue-svunget overkant, den anden en retkantfylding, hvis profil er kvartrundstav inden for aftrappet fals. Fem døre i sydsiden har 1700tals hængsler. Et fag med

Fig. 13 a—b. Hørup. Alterstage og detalje (p. 2370).

El. M. 1957

breder fyldning (buesvunget overkant) har sikkert hørt til et stolepanel. Nyere maling. 1691 fik Jørgen maler betaling for at male stolene i koret¹⁰. Et stolestaderegister 1736 har 25 mands- og 27 kvindestole, fire stole på hver side af pulpituret og i koret kvindestole, seks på nordsiden og fire på sydsiden. Stolestaderegisteret fra 1828 nævner 26 mands- og 33 kvindestole⁴⁴. En *præstestol*, fra o. 1840 eller lidt før, fjernedes fra koret 1939 og er nu anbragt på loftet.

Vægskabe. 1) Fra gotisk tid, indmuret i korets østvæg, med jernbeslået dør, hvori to firpasgennembrydninger. Sekundært, kartoucheagtigt låseblik, måske fra 1692, da det tidligere »øde« skab repareredes og toges i brug til opbevaring af altersølvet, der førhen havde været opbevaret i præstegården⁴⁵. Inden for døren jerngitter med gennemstukne sprosser. 2) Middelalderligt (?) og omtalt som værende i brug endnu 1714⁴⁶. I korets østvæg, umiddelbart nord for alteret er der en høj, smal, rektangulær niche, 175 × 25 cm og 34 cm dyb (højde over gulv 67 cm), indvendig beklædt med planker, der danner fals for en flåge. Omtrent i skabets halve højde er der en hylde med 2½ halvcirkulære indskæringer (som til lys).

† »*Geuærskabe*« i våbenhuset omtales 1739¹⁰.

Et †*fattigskrin* gjordes 1797, af eg²⁵; før 1892 opbevaredes det i degnegården⁵, derefter i kirken¹⁶.

†*Dørfloj* i vestforlængelsens norddør (jfr. p. 2359). På tilmuringens inderside

Fig. 14. Hørup. Døbefont (p. 2370).

El. M. 1937

ses aftryk af lodrette og vandrette jernbånd, spor efter den sikkert middelalderlige revledørs jernbeslag. Selve dørfløjen, der bestod af fem lodrette planker, på indersiden sammenholdt af tilspidsende revler, ses på et ældre fotografi i NM.

Pulpitur i vest samt en tilstødende stump nordpulpitur, i dets nuværende form dels fra 1867⁴⁷ dels fra sidste restaurering. Nordpulpituret strakte sig indtil 1939 helt op til triumfmuren, hvor der da var opgang (jfr. †sidealtertavle nr. 1), nu kun i vest. — 1691 fik Jørgen maler betaling for at male pulpituret, hvis stole nævnes 1692. 1712 udflyttedes (dvs. udvidedes) »loftet, som mandfolkene sad på i kirken, til kirkedøren for at styre sognefolkene tilfreds«¹⁰. 1865 ombyggedes pulpituret, og stadernes antal formindskedes for at skaffe plads til orglet⁴⁴. På pulpituret enkle nummererede, egetræsådrede bænke samt en ligeså enkel trælænestol, hvorpå blyantsskrevet: 1842.

Orgel 1865, på vestpulpituret, Marcussen og søn, med fire stemmer (kronik).

Pengeblok, repareret efter tyveriet 1714⁴⁶, (jfr. †altersølv), foroven trind forneden ottekantet, med lodrette og vandrette jernbånd, fladt jernlåg med penge-slidse, stor hængelås af stylvet rundbueform. Ved indgangspanelet i vest.

Fig. 15. Hørup. Dåbsfad (p. 2371).

El. M. 1957

Klingpung, nyere, med grå fløjlspose. Ude af brug.

Salmenummertavler til skydenumre, svarende til en på loftet fra 1893¹⁶, men uden topstykke; på loftet desuden en ældre, sortmalet til skydenumre.

Præsterækketavle, kalkmalet, i blændingen på korets nordvæg, hvor den indtil sidste restaurering havde været dækket af en stor træplade med præstenavne (nu bag alteret). Den kalkmalede præsterække er forfattet af mag. Jørgen Olufsen i hans femte embedsår, 1604, hvad der fremgår af overskriften: »Nomina pastorum ecclesiastico officio ... ab annis CCXII ad hunc annum a nato Iesu Christo 1604« [dvs. fra den første præst, provst Mads' angivne dødsår 1391 og til J. O.s femte år]. I sin indberetn. skriver Otto Franck, at han for nogle år siden (dvs. 1744)¹⁰ lod tavlen reparere og »antegnede de feylende Præster«.

Malerier. Foruden epitafiemaleriet over Joh. Krag senior (jfr. ndf.) ejer kirken tre præstemalerier: 1) »Hr. Otto Franck, fød i Assens 1702, Præst under 4 Konger i 37 Aar, døde 1767«. Olie på lærred, 101 × 80 cm, i ramme med rocailleagtige motiver. Stiv halvfigur i trekvartprofil, paryk, ornat med brystsnipper, bog i højre; baggrunden er en brun portière halvt trukket for bogreol; forneden

E. M. 1953

Fig. 16. Hørup. *Sidefigurer til korbuercrucifiks, nu i museet på Sønderborg slot (p. 2371).

på denne: »Opere fidus, onere felix« (»tro mod sit arbejde, lykkelig ved sin byrde«) samt »1. Tim 4 W 7 A.« På skibets nordvæg.

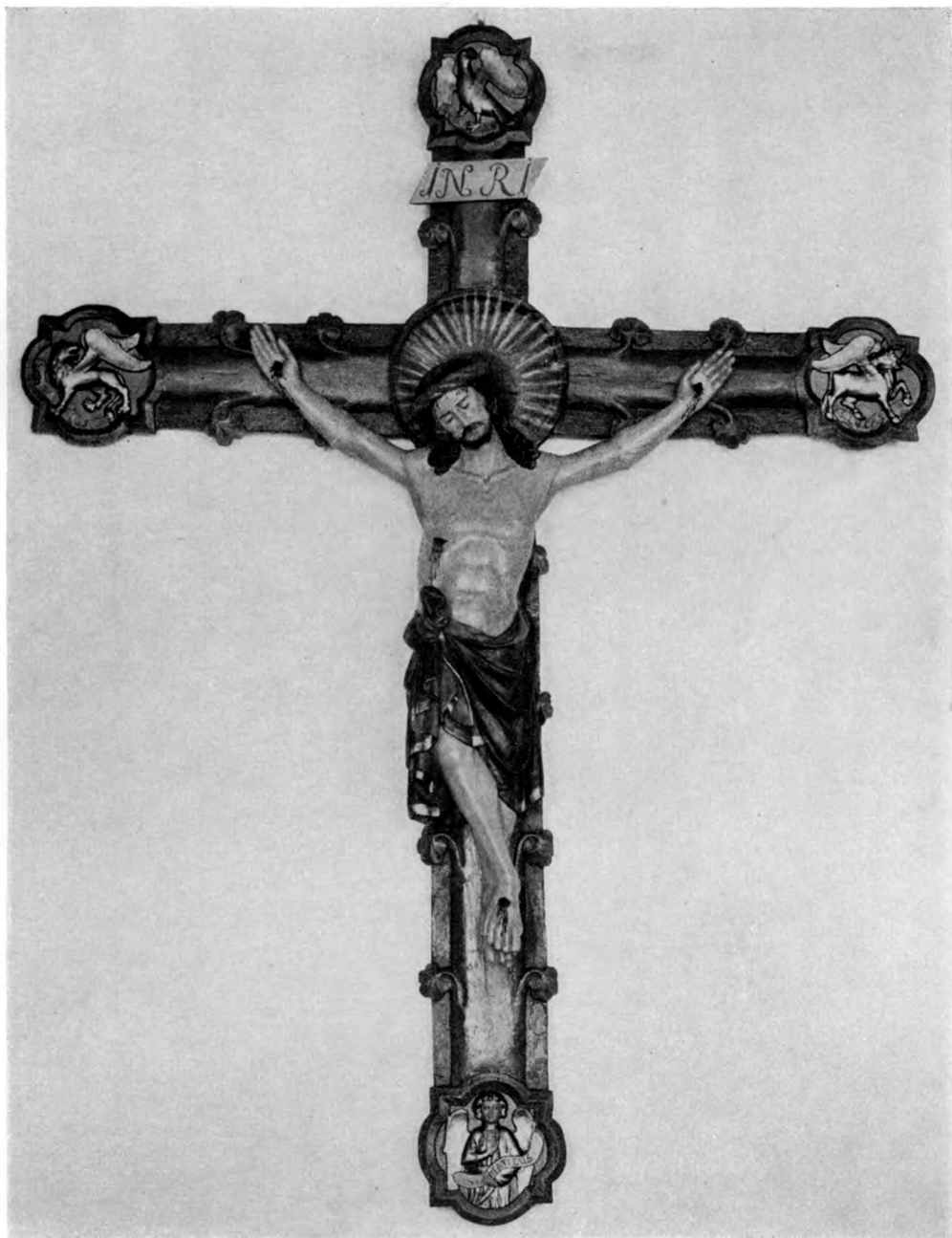
2) Christian Schwensen, sognepræst i Hørup i 50 Aar, f. 16. nov. 1764, d. 26. nov. 1845. Olie på lærred, 61,5 × 50,5 cm, i bred, forgyldt ramme. Kvartfigur i ornat med kalot og brystsnipper. På skibets sydvæg.

3) Chr. Carl Aug. Schwensen, f. 23. marts 1811, skænket af menigheden i anledning af 50 års jubilæet 21. juli 1888. 92,5 × 73 cm. Malet efter fotografi »i Christiania af frøken B. Scheel«¹⁶. På skibets sydvæg.

Lysekroner 1767, med 2 × 6 arme, skaft af vaseagtige led, ingen topfigur, profileret hængeknop. På den store hængekugle graverede versaler: »H. Otto Franck Lucia Helvig Franck Ao 1767« (sml. maleri nr. 1). I korets vestfag. De to andre lysekroner er tysk fabriksvare fra 1901 og 1909¹⁶.

Kirkeskibe. Tremastet fuldrigger med eet lag kanoner; årstallet 1749 malet med hvidt på agterspejlet. I skibet. To andre *skibe, fra tiden efter 1850, en bark og et fuldskib er nu i museet på Sønderborg slot⁴⁹.

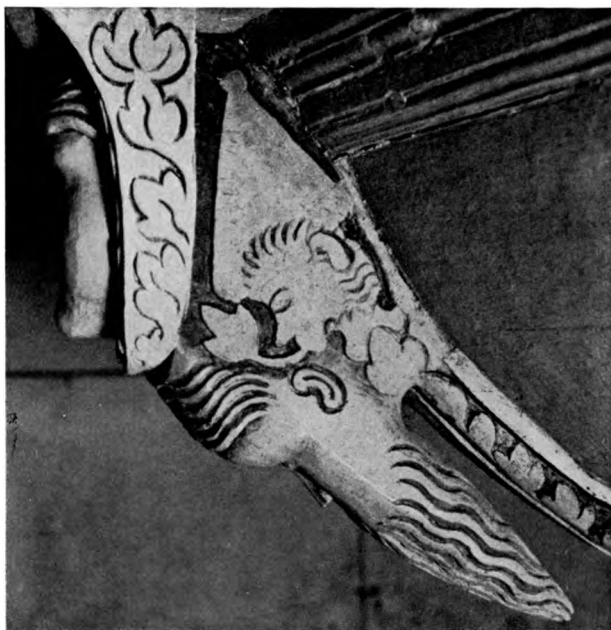
Sejeruærk. På urskiven: »Chresten Jørgensen Karen Chrestens 1784«. Ifølge regnskaberne²⁹ skænkede den nævnte »ejendomsbonde« i Mintebjerg og

P. Kr. Andersen 1939

Fig. 17. Hørup. Korbuekrucifiks (p. 2371).

hans hustru en sum penge til uret, hvorfor deres navne skulde anbringes på urskiven. Værket leveredes af smed Nikolai Nikolaisen i Mømmark; det skulde anbringes således over koret, at det kom til at slå på spirets Maria-klokke, og det skulde kun optrækkes een gang i otte dage. Pris 120 rdl. Skiven er fornyet 1814⁵⁰.

El. M. 1957

Fig. 18. Hørup. Prædikestol 1578, detalje (p. 2372).

Klokker. 1) 1571, kaldet »Maria-klokken« (jfr. under Sejerværk), skriftløs, bortset fra årstallet i den ellers tomme halsfrise. 45 × 62 cm, med skarpe profilstave om hals- og mundingsfrise. Ude af brug. Indtil 1945 i tagrytteren, nu i våbenhuset.

2) 1882, støbt af I. I. Radler og sønner, Hildesheim¹⁶. I klokkehuset.

3) 1920, genforeningsklokke, støbt i de Smithske jernstøberier, Ålborg, med udsmykning af Carl Bejer og vers af Vilh. Andersen⁵¹. I klokkehuset.

4) 1946. Støbt i de Smithske jernstøberier, Ålborg, til minde om befrielsesdagen: »5. maj. 1945«. I tagrytteren, slagklokke for uret.

†*Klokker.* 1) 1552, da kirken måtte låne 40 dir. af Ketting til anskaffelsen⁵². Ifølge pastor Knudsens optegnelser²⁹ havde klokken, der var den største, ingen indskrift, men flere billeder; på den ene side en større engel, på den anden to mindre figurer, dels en pelikan med sine unger, dels (vistnok) et sigil. Omstøbt af Beseler 1869⁴⁷.

2) 1610, støbt af Melchior Lucas. Indskriften lød²⁹: »Rege Christiano IV, praeside Jacobo Rosenkrantz, praesule M. Johanne Canuto, praeposito Johanne Monrado, pastore m. Georgio Olav. — Verbum audire dei moneat campana morique / et simul extremae et meminisse tubae. — Melchior Lucas me fecit 1610« (»da Chr. IV. var konge, J. R. lensmand, mag. Joh. K. forstander, Joh. M. provst og mag. Jørgen Olsen præst — klokken skal minde om at høre Guds ord og om at dø, og samtidig også om at huske på den sidste basun — støbte

Fig. 19. Hørup. Prædikestol 1578 (p. 2371).

El. M. 1957

M. L. mig 1610«). Revnet 1805 og sendt til klokkestøber Kiehlström i Flensborg²⁶; han, der var svensker af fødsel, gik fallit og flygtede, og klokken var ikke til at finde⁵³.

3) Omstøbt (jfr. nr. †1) 1869 af Fr. Beseler, Rendsborg⁴⁷, revnet 1881 og erstattet af en af Radlers klokker 1882⁵⁴.

4) Foruden den bevarede klokke, støbt af Radler 1882, fik kirken samme år (til erstatning for den 1805 bortkomne) en anden fra samme firma⁵⁴; den blev afgivet til krigsbrug 1917.

GRAVMINDER

Epitaf, maleri 1689 i storakantus-ramme, med top- og hængestykke (englehovederne fra 1939), over Hans Knudsen Krag (Johannes Canuti Krag), f. i Stenstrup præstegård nær Svendborg 14. april 1635, lovligt kaldet 1660 fra Københavns belejring »d(omi)n(i)ca esto mihi« (fastelavns søndag) til præst i Hørup. Præst i 37, provst »Alsie australis« i 10 år, fader til 20 børn, død [24.] april 1697, 62 år gammel — samt tre hustruer, Cathr[ina] Lauritsdatter, Ele-

on[ora] Elisab[eth] Brand[t], An(n)a Laur[its] Harb[oes datter]. Maleriet, olie på lærred, 127 × 96 cm, viser præsten i knæstykke, trekvart profil, i ornat med sort kalot på den lange, brune paryk, »dansk« præstekrave, bog i venstre hånd. Baggrund med draperi og til højre et bord med krucifiks, opslået bog og gul kugle. I bogen »Anno Christi 1689« og »ætatis 54 — ministerii 29«. Over bogen malersignatur: »P. Hansen«. Gravskriften over hustruerne står i topstykket, over præsten i hængestykket, på latin med gyldne versaler. Restaureret 1940 og maleriet overført til nyt lærred. Tidligere på korets nordvæg, siden 1940 på skibets nordvæg.

Lyseskjolde. 1) 1845. »Jubellærer Christian Schwensen, Præst i 54 Aar, i Hørup i 50 Aar, født i Bommerlund d. 16. Novb. 1764, døde i Hørup d. 26. Novb. 1845«. Ovalt, hvidmalet, med fraktur og skriveskrift. På loftet.

2) 1847. »Sophie Friederikke Lovise Schwensen, født Jessen, født den 12te October 1779 og død den 28de Decbr. 1847«. Som Nr. 1 og sammesteds.

3) 1857. »Christian Lassen, Degn og Skolelærer, født den 20. Marts 1798, død den 28. November 1857, Skolelærer i Hørup i 39 Aar«. Som foregående, med skriveskrift. På loftet.

Gravsten. O. 1775, med sekundære indskrifter. Rød kalksten, 199 × 135 cm, med to store, langstrakte rokokoskjolde under draperi holdt af engle og omgivet af storakantus; forneden dødningehoved. Af de oprindelige indskrifter med relief versaler er hovedparten bevaret, men personalia fjernet og erstattet af nye (i spids parentes): »Her under hviler den erlige og welagte Mand <Friederich Petersen af> Bromølle, salig udi Herren hensofved A(nn)o 1<846 den 17. Mai> hans Alder <70> Aar« — »Her under hviler disligeste den erlige og dydige Hustrue <Anna Catharine Petersen> døde salig udi Herren A(nn)o <1829> den <15. Mai> hinds Alder <42> Aar.« På det udspændte klæde over skjoldene oprindelige versaler: »Død hvor er din Braad« etc. Fundet i ny tid af graveren på et gravsted nord for kirken. Nu syd for koret.

†*Gravsten.* O. 1591 (?). Ifølge pastor Knudsens optegnelser²⁹ fandtes en sten, med de fire evangelisttegn muligvis for hr. Jacob Pilegaard, d. 1591 og hans anden hustru Mette Henriksdatter Meyer, d. 15. Okt. ? (jfr. †begravelse).

†*Gravtræ,* se †begravelse.

†*Begravelse.* »Lige neden for Prædikestolen i Mændenes Stole fandtes endnu Ao 1706 Hr. Jacob Pilegaards første Hustrues Begravelsessted. Der laae i Steedet for en Steen en tyck derefterformet Ege-Plancke, hvorudi disse Bogstaver af Bly eller Tin paa denne Maade udgydt findes: »BARBARA. A. IAKOBS. AAR 1589 IULII«²⁹ (jfr. †gravsten).

†*Præstebegravelse* i koret repareredes 1723 og 1733 (af Rasmus snedker i Hørup) med planker og brædder².

Anthön Günther Freses †*begravelse.* 1716. »Af en begravelse for billedhugge-

ren i Bro Mølle, samtykt af kirken til ham og hans hustrus begravelse, som døde her i sognet, at åbne, 2 rdl.«⁵⁵.

Kirkegårdsmonumenter. *1) O. 1795. »Heino Gerhard Brolvnd, fordvm Provst over Alsøe Sønderherred og Sognepræst til Høurup Menighed haver her givet lorden sin iordiske Deel igien.« F. 15. aug.

1723, d. 3 juni 1795. Empireminde (fig. 20) af eg, bestående af stor draperihængt urne på firkantet sokkel med gravskriften i reliefversaler. Oprindeligt foran norddøren (kronik), senere på loftet, siden 1921 i museet på Sønderborg slot.

2) «Præstefamilien Schwensens Begravelse». Granitsten med fordybede versaler. På gravstedet i nordvestre hjørne ni hvide marmorplader af hvilke de seks ældste er over:

- a) Lucie Schwensen, f. Jessen, f. 10. okt. 1774, d. 13. febr. 1809.
- b) A. Lucie H. Schwensen, f. 5. dec. 1813, d. 13. jan. 1842.
- c) Anna E. F. Schwensen, f. 20. april 1818, d. 26. jan. 1842.
- d) Sognepræst Consistorialraad C. Schwensen (jfr. lydeskjolde nr. 1).
- e) Sophie F. L. Schwensen (jfr. lydeskjolde nr. 2).
- f) Elise M. S. Schwensen, f. Bonnichsen, f. 11. dec. 1812, d. 21. dec. 1848.

3) »Minde over 6 danske Soldater døde paa Lazarettet i Hørup 1864.« Hvid marmorplade indsat i granitsten kronet af marmorkors. Nord for koret⁵⁶.

4) Hans J. Møller, d. 1918 i Frankrig. Marmorplade. Syd for våbenhuset.

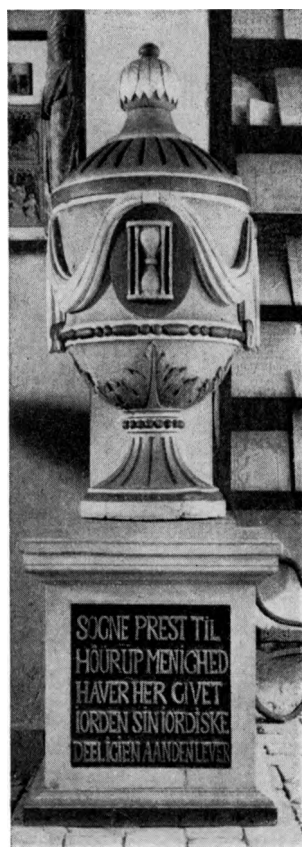
5—6) I et lille anlæg på kirkegården nordøst for kirken står et æreminde for sognets faldne i krigen 1914—18 samt en gravsten over overgendarm J. Korsgaard, død i tysk koncentrationslejr 1944.

Støbejernskors. 1) »Iacob I. Petersens Familiebegravelse«. 92 × 69 cm. Reliefversaler. Syd for skibet.

2) »Hvilested for Familien Olsen Høruphav«. 103 × 59 cm. Reliefskriveskrift.

3) »Degnefamilien Lassens Begravelse«. 103 × 69,5 cm. Reliefversaler (jfr. lydeskjolde nr. 3). Nr. 2 og 3 i klokkehuset.

4) »Hans Henningsen aus Terkelstoft in Angeln, geb. d. 20. April 1845, gest. in Hørup d. 29. März 1864. 131 × 80,5 cm. Nord for koret⁵⁶.

V. M. 1958

Fig. 20. Hørup. *Empire-gravminde af eg, over H. G. Brolvnd, sognepræst og provst, d. 1795, nu i museet på Sønderborg slot (p. 2381).

KILDER OG HENVISNINGER

LA. Åbenrå. Hørup præstearkiv: Bd 3. 1741—1874. Sager vedr. de kirkelige bygninger. — Ca 1. 1691—1776. Kirkeregnskabsbog. — H 2. u. år (ca. 1775) og 1828. Stolestaderegistre. — Sønderborg provstearkiv (efter 1879): 1879—1919. Sager ang. de enkelte sogne. Hagenbjerg, Hørup, Kegnæs. — *De augustenburgske godser, aflev. fra Kiel, CIV:* nr. 101. 1774—1859. Hørup, Kirchensachen. — 102. 1821—25. Hørup, Kirchhof u. Begräbnissachen. — *Augustenborg kirkeinspektorat:* 1744—1802. Hørup kirkeregnskaber og kirkeregnskabsbilag. — *Biskoppen over Als og Ærø:* Sager ang. de enkelte sogne. 1640—1864. Asserballe, Augustenborg, Egen, Hagenbjerg, Hørup. — *Sønderborg landrådsarkiv:* Akthæfte nr. 1454/10. — RA. Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet. I. Departement. 1848 ff. *Kirkesager:* Kirkeregnskabsbøger for Als og Ærø stift 1692—1860. Hørupper Kirchen-Rechnungsbuch 1776—1860. — Ærø-Als stift. 1847—62. Adserballe, Hørup og Ketting kirkeregnskaber. — *Rtk. Revid. rgsk. Kirkeregnskaber:* 1662—74. Nyborg provstis kirkeregnskaber. — Se i øvrigt arkivalier for Sønderborg provsti i almindelighed p. 2051. — *Kgl. Bibl.:* Præsteindberetning til Thurah 1755. — Pastor Knudsen: Saml. til Als' Historie og Beskrivelse, i Ny kgl. saml. 2683, 4:0. Bd. XVI. — *Ved embedet:* Hørup præstebog ... ved Johs. Krag. — Hørup Præste-Bog. — Regnskabsbog. — Regnskabsbog over Midsommers Tiender og Høstdagene. — Regnskabs-Bog over Hørup Sogns Fattiges Casse og dens Indtægt og Udgifter begyndt A° 1768 med det Nye Aars Indtrædelse af H. G. Brolund p. t. Pastor. — *Gemeindechronik der Kirchengemeinde Hørup, Propstei Sonderburg.* Begonnen 1896. — Protokol over Hørup Kirkeforstanderskabs Forhandlinger (1870—1923). — Præsteindberetning ved Chr. Schwensen 4. sept. 1809 og 18. nov. 1810 (NM). — Kirkeklokkecirkulære 1918 (NM). — Museumsindberetninger af S. A. Claudi-Hansen 1910, Chr. Axel Jensen 1939 (noter om kalkmalerier, med skitse), Niels Rasmussen 1939 (kalkmalerier), P. Kr. Andersen 1937 (forundersøgelse af inventar), 1939 (kalkmalerier) og 1940 (istandsættelse af inventar og epitaf) og Mogens Larsen 1960 (istandsættelse af Maria-figur). — Undersøgelse og beskrivelse ved Elna Møller, Erik Moltke, Poul Koch og John Petersen 1957.

Haupt II, 400 ff. — J. Raben: Fra Hørup Sogn, i Fra Als og Sundeved, Sønderborg 1937, XII hefte, p. 11 ff. — P. Kr. Andersen: En gammel nordslesvigsk Kirke i ny Skikkelse, i Flensborg Avis' julenummer 1939. — C. Metz, i Den nordslesvigske Kirke II, 379 ff.

¹ Præsteindb. til Thurah 1755. ² LA. Åbenrå. Fyns stiftsøvrighed: 1708—41. Als kirkers rgsk. Hørup kirkes rgsk. 1720—37. ³ Sml. Kanc. Brevb. 1. maj 1579. ⁴ De augustenburgske godser, aflev. fra Kiel, C IV nr. 88. 1670—1846. Das herz. Patronatsrecht. ⁵ Hørup præstearkiv: Bd 3. 1741—1874. Sager etc. ⁶ Biskoppen over Als og Ærø: Sager etc. 1640—1864. Asserballe etc. Hørup. ⁷ Pastor Knudsens saml., Raben p. 13, Danske Sagn III, 1931, p. 113, nr. 452—454. ⁸ »Ved fordelingen af gravstederne fulgte man den orden, som landsbyerne danner en kreds i menigheden. Som en landsby ved den anden, sådan fik også en nabo sit gravsted ved den anden, først bønderne i hver landsby og derpå de øvrige. For hver bonde er der udlagt så meget land, at der kan begraves 10 lig deri, og af de små folk får enhver halvt så meget. Majbøl fik den med kirkegården forbundne nye plet, der ligger på kirkegårdens østside, delvis adskilt fra den øvrige kirkegård ved stien, der er hovedopgangen til den.« (Gemeindechronik). ⁹ Ifølge Raben p. 36 plantede den katolske præst Henrik Wittenroch (1409—23) »de Eckenbømmer up uns Kerckhoff«. ¹⁰ Hørup præstearkiv: Ca 1. 1691—1776. Kirkeregnskabsbog.

¹¹ RA. Rtk. Revid. rgsk. Kirkegs.: 1662—74. Nyborg provstis kirkegs. ¹² Elna Møller: Tømrede klokkehuse, 1960, fig. 6, 13, 32 og 47. ¹³ RA. Tyske kanc. I. A. A.: (—1670) 98 II. 1567—91, 1609. Akter vedr. forhandl. med enkedronning Dorothea og Hans

d. Y. om den gejstlige jurisdiktion på Als og Ærø m. m. ¹⁴ Fyns bispearkiv: 1587—1785. Also hrdr.s breve. ¹⁵ Se note 2, men lægget: Ulkebølle kirkes rgsk. 1708—36. ¹⁶ Protokol over Hørup Kirkeforstanderskabs Forhandlinger. ¹⁷ Pastor Chr. Schwensen har i sin indberetn. 1810 udførligt skildret tympanet samt vedlagt en tegning — og intet nævnt om et andet tympanon på nordsiden; pastor Knudsen omtaler i sine saml. *to* tympana, det sidste må imidlertid blot være en gentagelse af det een gang beskrevne tympanon. — Den af Raben p. 11 omtalte »anden tympanonlignende Sten« i sydmuren (efter Gemeindechronik: i syd) er antagelig identisk med det brudstykke af en møllesten, der nu ligger som dørsten til klokkehuset. ¹⁸ Bl.a. 1702 (note 10). ¹⁹ 1871 (note 16). ²⁰ Protokoll over Kegnæs kirkeforstanderskabsmøder 1870—1911 (ved embedet, Kegnæs). ²¹ Augustenborg kirkeinspektorat: 1747—1885. Kirkeergsk. og kirkeregnskabssager. ²² I kirkeregnskabsbogen (note 10) kaldes han blytækker Jørgen Lasse fra Guderup. ²³ Præsten skriver nævnte år i kirkebogen: (Carsten Petersens privatarkiv: Saml. ang. kirker i Sønderjylland), Kirkekonerne, som hidindtil maatte vente paa Præsten i Forhuset, skal nu gaa i Sakristiet. ²⁴ RA. Ministeriet f. Kirke- og Undervisningsvæsenet. I. Dep. 1848 ff. Kirkesager: Ærø-Als stift. 1847—62. Adserballe, Hørup etc. kirkeergsk. ²⁵ Augustenborg kirkeinspektorat: 1744—1802. Hørup kirkeergsk. og -bilag. ²⁶ De augustenburgske godser, aflev. fra Kiel, C IV nr. 101. 1774—1859. Hørup. Kirchensachen. ²⁷ Augustenborg kirkeinspektorat: 1855—85. Kirkebygningerne, kirkeinventaret og kirkegårdene. ²⁸ Ses endnu på fot. fra 1910 (NM). ²⁹ Pastor Knudsens saml. ³⁰ Bestemt af museumsinspektør, fru Ellen Andersen. ³¹ Således læst i indberetn. 1910; året der her var læst 1682, må være fejl for 1688, da J. K. ikke var provst før nævnte år. ³² Jfr. Raben p. 80 f. ³³ Fyns bispearkiv: 1718—38. Synsforretninger over kirker m.m. på Also. ³⁴ »Sveriges kyrkor«, Uppland VI, 128. ³⁵ Sønderborg amtsarkiv: Sager til Sønderborg-Nordborg amters journal XVI (kirkesager). ³⁶ Om tyverierne, se Raben p. 32 f. ³⁷ Gengivet i Erik Pontoppidan: *Annales ecclesiæ Danicæ* II, 1744, p. 894 f. ³⁸ Jfr. Raben p. 25. ³⁹ Således Hans Wentzel: *Der goldene Fisch von Hörup*, i *Geistige Arbeit*, 5. Jhg. nr. 19, 5. okt. 1938. ⁴⁰ Jfr. Raben p. 33. ⁴¹ Kunstdenkm. Kr. Husum fig. 54. ⁴² SJyAarb. 1942, p. 192. ⁴³ Bag på to andre storfelter fandtes oprindelig, pladsangivende skrift, i felt 1: »Thomas stur ist der erste, og i felt 4: »Cathrine Blom der vierde« (indberetn.). ⁴⁴ Hørup præstearkiv: H 2. (ca. 1775) og 1828. Stolestaderegistre. ⁴⁵ Raben p. 31. ⁴⁶ Raben p. 34. ⁴⁷ Augustenborg kirkeinspektorat: 1855—80. Kirkebygningerne, kirkeinventaret og kirkegårdene. ⁴⁸ Jfr. Raben p. 17; et timeglas ses endnu på fot. 1910 (NM). ⁴⁹ Henning Henningsen: Kirkeskibe og Kirkeskibsfester. Søhist. skrifter III, 1950, p. 160, 165. ⁵⁰ RA. Min. f. Kirke- og Undervisningsvæs. I. Dep. 1848 ff. Kirkesager. Kirkeregnskabsbøger etc. Hørupper Kirchen-Rechnungsbuch 1776—1860. ⁵¹ SJyKirkeklokker p. 11, 21; jfr. Raben p. 22. ⁵² Ketting præstearkiv: Ca 1. 1551—1673. Kirkeregnskabsbog. ⁵³ Jfr. SJyAarb. 1942, p. 193. ⁵⁴ Sønderborg provstearkiv (efter 1879): 1879—1919. Sager etc. ⁵⁵ Raben p. 81. ⁵⁶ Krigergrave p. 122 f. ⁵⁷ 1729 forlangte synet to egestolper til alteret; de købtes 1737 til støtte for alteret (note 10).